

לשכת רב

הפקולטה למדעי היהדות
הקמפוס

דף שבועי

פרשת בהעלתך, תשס"ז
מספר 706מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

שיטתו הייחודית של רש"י בפרשנות השורש 'אסף'

על הכתוב בפרשתנו "ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל" (יא:ל), מפרש רש"י: **ויאסף משה**. מפתח אהל מועד. אל המחנה. נכנסו איש לאוהלו. ויאסף. לשון כניסה אל הבית, כמו 'ואספתו אל תוך ביתך' (דב' כב:ב). ואב לכולם 'יצבור ולא ידע מי אוספם' (תה' לט:ז) מלמד שלא הביא עליהם פורענות עד שנכנסו הצדיקים איש לאהלו.¹

מתוך לשונו "מלמד" אפשר ללמוד ש"אל המחנה" פירושו כניסה לאוהלים, והוא מוכרע מן הכתוב עצמו. מנין זאת לרש"י? לפי רא"ם, גור אריה, נחלת יעקב ואחרים ההכרעה נובעת מן הקושי בכתוב: "אל המחנה" כולל את משה ואת הזקנים הנאספים יחדיו, והרי משה חוזר מפתח אוהל מועד אל מחנה לווייה, והזקנים – למחנה ישראל. מכאן שהכתוב מדבר רק על הדבר המשותף לכולם – החזרה מאוהל מועד לאוהליהם, כל אחד במחנהו.

אכן עזרא מציע פירוש אחר: "ויאסף משה", הלך בליווי עם הזקנים לחלוק להם כבוד". כלומר "אל המחנה" הוא מחנה ישראל, ומשה נאסף אף הוא לשם משום כבוד הזקנים, ורק לאחר מכן שב למחנהו. וכן פירש החזקוני. יתרה מזו, בדרך כלל לשון "ויאסף" אינה מתפרשת במשמעות של כניסה אל הבית אלא הבאת דברים מכמה מקומות וקיבוצם יחד, ובכלל זה "ואספתו אל תוך ביתך". מהי א"כ המשמעות של הדוגמה שמביא רש"י מהכתוב: "יצבור ולא ידע מי אוספם", כשהוא מגדירו: "אב לכולם"? לאיזו קבוצה בעלת מכנה משותף מרמז לנו רש"י?

להלן בפרשתנו (יב:יד) מצינו עוד מקום שבו רש"י חוזר ומציין שיש אסיפה שהיא הכנסה: **ואחר תאסף** – אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה, לכך כתוב בו אסיפה לשון הכנסה. אף כאן אנו שואלים מפני מה הוצאה אסיפת המצורעים מכלל אסיפה שבכל מקום והוגדרה "לשון הכנסה".

נראה שאת פשר השיטה הייחודית הנהוגה אצל רש"י בשורש א-ס-ף בהוראת הכנסה אפשר למצוא בפירושו לבראשית (מט:כט), בתגובתו של רמב"ן בבראשית (ל:כג), ובדברי רד"ק (ספר השרשים, שורש ק-ב-ץ) בשם אביו כדלהלן:

א. על הכתוב בבראשית "אני נאסף אל עמי" (מט:כט) מפרש רש"י: **נאסף אל עמי**. על שם שמכניסין הנשמות אל מקום גניזתן. שיש אסיפה בלשון עברי שהיא לשון הכנסה כגון 'ואין איש מאסף אותי הביתה' (שופ' יט:יח); 'ואספתו אל תוך

¹ הטקסט לפי ברלינר בשתי מהדורותיו ללא שינויים. דברי רש"י מקורם בספרי (צו).

ב. רמב"ן חולק על רש"י, ועל דברי רחל "אסף א-להים את חרפתי" (בר' ל: כג) הוא כותב: 'אסף א-להים את חרפתי'... הכניסה במקום שלא תראה, וכן 'ולא יאסף הביתה' (שמ' ט:ט), 'וכוכבים אספו נגהם' (יואל ד:טו), 'וירחך לא יאסף' (יש' ס:כ) – לשון רש"י. ורבי אברהם אמר כטעם כרת 'ונאסף שמחה וגיל' (יש' טז:י). והנכון, דעת אונקלוס שעשאן כולן לשון קבוץ וכנוס כפשוטם. מלשון 'ויאספו את השלו' (במ' יא:לב); 'כי מאספיו יאכלוהו' (יש' סב:ט), ונקראת המיתה אסיפה בהיותו נקבץ אל אבותיו המתים. 'ולא יאסף הביתה' להקבץ לאנשי ביתו. 'ואספו נגהם' שקבצו האור בתוכם ולא הוציאו אורם לחוץ, או שנאספו אל האהל אשר להם ברקיע השמים. ויאמר 'אסיפה' בחרפה שתתקבץ ולא תתפור בין בני אדם להיות נדברים בה עוד בחוצות.

לפנינו אפוא דברים ברורים המעידים מהו האילוף שהביא את רש"י לקבוע את הכלל "שיש אסיפה בלשון עברי שהוא לשון הכנסה". בוודאי זאת התמיהה כיצד ייתכן שהשורש א-ס-ף בהוראת קיבוץ וכינוס המפוזרים יכלול גם את היחיד שאינו מפוזר, ומכאן שבכל מקום שבו תיאמר "אסיפה" על היחיד הבודד או על מה שכבר נאסף והיה לאחד, כמו האסיפה במת (= נאסף אל עמי), ובשאר הדוגמאות לעיל – משמעות השורש א-ס-ף היא הכנסה, כלומר מעבר מן החוץ פנימה.

הנה כי כן דברי הרמב"ן שהמת מצטרף אל המתים שכבר מתו והאדם והבהמה מצטרפים אל בני הבית שכבר מצאו מחסה מפני הברד מסגירים בוודאות את הדילמה שהייתה לו בבואו להצדיק את דעת אונקלוס "עשאן כולן לשון כינוס וקיבוץ כפשוטם". כלומר, היאך ייאמר איסוף, קיבוץ וכינוס בדבר הבודד. ותשובתו היא שאף היחיד הבודד כמו במקומות הנזכרים מצטרף לקבוצה. רש"י מסרב מכול וכול לקבל הסבר זה, משום שכל אסיפה נגזרת מלשון הוספה כשהשניים (לפחות) נוספים באותה מידה זה אל זה, ואי אפשר שישמש אותו הפועל גם כאשר הקבוצה שאליה מצטרף היחיד קבועה במקומה ואין בה פועל הוספה. ומכאן לרש"י, כאמור, שאסיפת המפוזרים ואסיפת היחיד הן פעולות שונות זו מזו לחלוטין.

ג. אבחנה זו בין אסיפת היחיד לאסיפת המפוזרים מובאת כבר בספר השרשים לרד"ק, בדבריו על השורש ק-ב-ץ:

ענין הקבוץ כענין האסיפה, אך יש הפרש ביניהם... כי לשון הקיבוץ לא יאמר כי אם על המפוזר ולשון אסיפה יאמר אע"פ שאינו מפוזר, כמו 'אסוף ידיך' (שמו"א יד:ב) ולא יאמר קבוץ ידיך, וכן 'ויאסף רגליו' (בר' מט:לג), 'ואין איש מאסף אותי הביתה' (שופ' יט:יח) ולא יאמר מקבץ אותי.

ד. יצוין עוד ראב"ע בבראשית (כה:ח) על "ויאסף אל עמיו": "וי"א כי זה משפט הלשון והטעם על לכתו בדרך אבותיו כאילו יתחבר אליהם". החיבור של האחד הבלתי מפוזר עם האחרים הוא העילה גם לראב"ע לפרש גם כאן אסיפה מלשון קיבוץ וכינוס.

דברי רש"י בפירושו: "ואב לכולם 'יצבר' ולא ידע מי אספם" כוונתם לכל הבודדים שאין האסיפה בהם מלשון קיבוץ וכינוס.² לחידושו של רש"י בפירושו השורש א-ס-ף בהוראת הכנסה שני ממדים: האחד בלשני מובהק, והאחר רעיוני ההופך את נושא דיונונו לבעל משמעות מרחיקת לכת.

כאמור, א-ס-ף שהוא כינוס וקיבוץ עניינו הוספה, אך יש עוד הוראה אחרת ל"א-ס-ף" והיא לשון כילוי – סוף ("אסף אסיפם" [יר' ח:יג]; "אסף אסף כל מעל פני האדמה" [צפ' א:ב]), "אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים" [שם א:ג]; "אסף ה' את חרפתי" לראב"ע הנ"ל ולרד"ק

² לא הביא רש"י את אסיפת התבואה שהיא הכנסה כמו שחזר על כך בכמה מקומות (בר' מט הנ"ל, שמ' כג:י, שם ט, שם לד:כב על חג האסיף, ויק' כג:לט הנ"ל) לומר שהיא "אב" כמו "יצבור ולא ידע מי אוספם". שכן, יש לו לבעל הדין לומר שאין הכרע גמור בדבר, ושמה אין זו אלא אסיפת הגרנות, ואע"פ שאין הדבר כן בוודאות, ואסיפת התבואה היא אל הבית לקראת הגשמים כדברי רש"י בכל מקום – הרי אסיפה זו עדיין אינה בכלל "אב" ככתוב זה שבו באה האסיפה אחר הצבירה ולא נותר אלא להכניסה לבית, וכן ראו ר' אברהם בקראט, ספר זכרון: על פירוש רש"י לחומש, מהדורת מ. פיליפ, פתח תקווה תשל"ח.

הממד הרעיוני בחידושו של רש"י הוא התוכן של הפועל "א-ס-ף", הנאמר בכל הדברים שאינם מפוזרים – שאיננו רק הפעולה הטכנית של הכנסה לבתים ולאוהלים, אלא מעבר ממצב של חשיפה בחוץ להגנה, תיקון או רפואה, הבאים עם הכניסה הביתה. לפיכך ההגנה והתיקון שיש לתבואה בבית מריקבון מחמת הגשמים בחוץ, וההצלה שיש בבית מן הברד בחוץ, והמחסה מן החוץ לאסופי בבית, וההסתרות באוהלים להינצל מן הנגף השולט בחוץ, הוא גם חציית הסף שנאמרה באסיפת המת: "ע"ש שמכניסין הנשמות למקום גניזתן".

וביתר ביאור: לרש"י, אחר שנאמרה אסיפה במת שאין משמעותה קיבוץ אלא הכנסה – תיקון הקלקלה שבחוץ ע"י כניסה פנימה – נמצא שהורתה התורה שיש במת אחר מותו "חוץ" ו"פנים". ואין מדובר אלא בנשמה שחוצה את סף המקום המתקן את התקלה, את הנזק ואת הקלקול שיש בחוץ. לדעת רש"י, תפיסת חז"ל הידועה: "נשמותיהן של צדיקים הן נתונות באוצר ונשמותיהן של רשעים מטורפות בארץ" (שבת קנב ע"ב) ו"נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמר (שמו"א כה: כט) 'והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים'" (קהלת רבה ג כא), מובאת ומפורשת בכתוב, שאין פשר אחר ללשון אסיפה – הכנסה, אלא תיקון הקלקלה שבחוץ – חוסר המנוחה והנדידה (= מטורפות בארץ) שיש בחוץ כל זמן שאין הנשמות במקום גניזתן.³

גם בעניין זה דעת רד"ק לעומת רש"י היא קוטבית וקיצונית. רד"ק מתנסח בחריפות לשלול את האפשרות שיש כאן אזכור למקום גניזת הנשמות, גם בעקבות שיטתו שהאסיפה במתים היא לחיבורו של המת עם מי שכבר מתו, ואין "ויאסף אל עמיו" אלא מליצה ומשל, "כאילו נתחבר אליהם", וזה לשונו: "וזה הלשון נהוג במקרא יהיו המתים צדיקים או רשעים" (בר' כה: ח). אם לשיטת רש"י נאמרה אסיפה במתים הזוכים להיכנס למקום גניזתם בלבד (ע"פ בבא בתרא טז ע"ב, עשה ישמעאל תשובה ואין אפוא תימה לרש"י על לשון אסיפה שנאמר בו), את "אל עמי" יפרש רש"י: אל המקום אשר עמי שם, היינו הצדיקים, כדרך חז"ל על "ונשיא בעמך לא תאר" (שמ' כב: כז), "בעושה מעשה עמך" (יבמות כב ע"ב) ועוד.

עתה נשוב לפירוש רש"י לפסוק שבו פתחנו ונקרא בו נכונה: "ויאסף משה. מפתח אהל מועד. אל המחנה. נכנסו איש לאוהלו". מהיכן למדנו זאת? על זה משיב רש"י מיד: ויאסף, לשון כניסה אל הבית, כמו 'ואספתו אל תוך ביתך'. ואב לכולם 'יצבור ולא ידע מי אוספם', מלמד שלא הביא עליהם פורענות עד שנכנסו הצדיקים איש לאוהלו.

"מלמד" – הכתוב עצמו, שכן ההכרעה ש"אל המחנה" פירושו כניסה לאוהלים כבר כתובה בלשון "ויאסף משה", שהרי נקטה התורה לשון יחיד – "ויאסף משה", המורה על כניסה לפנים מקום תיקון הקלקלה שבחוץ. וכאן, חציית הסף המבדיל בין החוץ, שהוא מקום הפורענות, לפנים – לאוהלים, מקום ההצלה, הרי הכתוב עצמו מעיד ש"לא התחיל הנגף עד שנכנסו הצדיקים איש לאוהלו". בזה הובהר היטב מפני מה אין לשון כניסה של "ויאסף" מכוון כלפי כניסת משה למחנה לווייה וכניסת הזקנים למחנה ישראל, שכן כניסה זו חסרת כל ערך שאין בזה חציית סף כלל שאין מחיצות בין המחנות, ואין המעבר והחצייה תיקון.

דברי רש"י על אסיפת המצורעים (יב: טו) מעוגנים בשיטתו בשורש "א-ס-ף" בהוראת הכנסה,⁴ שכן למצורעים המחנה סגור בחומת איסור הכניסה, ומשנתרפא והותרה כניסתו, הוא חוצה את סף המחנה להיות בפנים – שם התיקון והתרופה לנידויו בחוץ.⁵

³ ראו רד"ק על הכתוב הנ"ל "והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים", ועל ההמשך: "ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע". ה"צרור" שעליו מדברת אביגיל הוא מקום הגניזה שאליו נכנסת-נאספת הנשמה. התפילה הידועה למנוחת הנשמה תחת כנפי השכינה מעוגנת היטב אף היא במקרא. תם אפוא לפי רש"י הויכוח עתק היומין על היעדר האזכור במקרא לעולם הנשמות המפורש היטב בכתוב בפועל "א-ס-ף" במתים.

⁴ יש לציין שגם רבי יונה אבן-ג'אנח בשורשיו, שורש א-ס-ף, מפרש בשיטה זו ש"יש אסיפה שהיא לשון הכנסה". עיינו על כל הנידון בדיונו (רש"י השלם בהוצאת אריאל תשנ"א, כרך ג עמ' רפה ומקורות והערות עמ' רלז).

⁵ ראו גם רש"י על "אספה הצלעה" (מיכה ד: ו) ועל "ואסף המצרע" (מל"ב ה: יא).

הרב חזקיהו בצלאל מעיני
מפעל רש"י השלם אריאל ירושלים